

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Йордан Йорданович

У. БЕК И З. БАУМАН ЗА СЪВРЕМЕННОТО ОБЩЕСТВО (СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ)

Дисертацията е в размер на около 190 стр. и се състои от Увод, девет глави и Заключение. В библиографията са посочени около 60 заглавия, всички на английски. След нея има списък на публикации на отделни автори, голямата част от които не са цитирани в дисертацията, но се отнасят до нейната тема. Тъй като у нас няма практика да се посочват по подобен начин източници в текста на академични изследвания, щеше да бъде по-добре тази иначе полезна за читателя на работата библиографска справка да бъде изнесена като приложение. В настоящия си вид списъкът на публикациите затруднява възприемането на дисертацията.

Авторът е работил най-вече върху две монографии: „Глобализацията“ на З. Бауман и „Рисковото общество – към една нова Модерност“ на У. Бек. Ако трябва в пределно сбит вид да бъде представено неговото изследване, според мен там се разглеждат два опита – на Бауман и Бек – да се намери алтернатива на вече утвърдените понастоящем начини за осмисляне на обществените явления от нашата съвременност, а именно, класически модерния и релативистично постмодерния. И Бауман, и Бек, всеки по своему, не приемат нито “субектно-центрирания” (по израза на един друг голям съвременен философ, Ю. Хабермас) подход на Модерността, нито фрагментиращия на постмодерните автори. Вместо това те предлагат да мислим нашето време като – и това не е въпрос само на терминология – съответно, „късна модерност“ (Бек), или като „нова“, или „течна“ (Бауман) и т.н. модерност. С оглед на това използването в темата на дисертацията на пределно неангажиращия термин „съвременно общество“ е напълно уместно, въпреки че може да изглежда, че я тривиализира. Работата е там, че в дисертацията се проблематизира именно квалифицирането на нашата съвременност като „постмодерна“, или „ново-модерна“, или „късно-модерна“, или „течно-модерна“ и т.п., т.е. темата на изследването не може да бъде ангажирана с една или друга по-съдържателна характеристика на съвременното общество.

В най-общ план структурата на изложението може да бъде представена по следния начин. Първа и втора глава са посветени на глобализацията като най-съществена и според Бауман, и според Бек, характеристика на нашата съвременност. В трета глава се разглежда ролята на технологическото развитие в епохата на глобализация. В четвърта глава става дума за радикалните изменения на представите за- и ролята на пространството и времето в постмодерността. Имат се предвид технологично обусловените възможности за светкавични, едва ли не извън времето взаимодействия между все едно колко отдалечени в пространството локации, във връзка с който феномен Бауман използва израза „лека модерност“ (за разлика от класическата „тежка“ такава) като „епоха на дезангажиране, убягване, ескейпизъм и безнадежно преследване“ (с. 77). От друга страна, Бек свързва рисковете в съвременното общество и с трансгранично глобалния характер на заплахите от технологични катастрофи от рода на тази в Чернобил. В пета глава се разглеждат характерни етически проблеми, свързани с глобализацията. В шеста глава се представят схващанията на двамата автори за отношението между свобода и сигурност в условията на глобализация. В седма се коментира идеологизацията на темата за щастието, а в осма – проблемите на идентичността в тези условия. Деветата глава представлява опит за същински сравнителен анализ на разбиранията на Бауман и Бек за главните проблеми на съвременното общество. Използвам квалификацията „същински“ с оглед на това, че дисертацията като цяло е заявена, още в нейната тема, като компаративистка, но този елемент не е застъпен, както ще стане дума и по-нататък в рецензията, в достатъчна степен в основното изложение.

Уводът към дисертацията завършва с параграф, озаглавен „Целта на тази дисертация“. Това и би следвало да се очаква – в Увода да бъде заявена целта на изследването. Озадачаващо, обаче, в тази част на последния не фигурира експлицитно формулирана цел, ако за такава не се смята уговорката, че в изследването има дескриптивни и компаративни, но не и нормативни елементи. За сметка на това, към края на параграфа се казва, че в дисертацията се стига до заключението, че „...процесът на глобализация още не е завършил, макар и да изглежда, че през последните години е позагубил от размаха си“ (с. 14) Така че вместо цел там е формулирано заключение, което би могло да се

приеме, с известна условност и за теза на дисертацията, каквато не може да бъде намерена експлицитно в нейния текст. Освен това, обаче, в самия край на дисертацията също фигурира изказване на автора, което е представено като заключение и то гласи, че „...постигането на социална сигурност в планетарен мащаб не може да бъде реализирано без радикална промяна на философската парадигма“ (с. 187). Има се предвид тълкуванието, което дисертантът дава на някои от изказваните от Бауман и Бек позиции относно възможно позитивно разрешаване на фундаменталните социални и културни конфликти на съвременността. „Бек и Бауман са не само критични по отношение на тези промени, които анулират постиженията на Просвещението, но и показват изход от конфликтната ситуация, в която се намира модерното общество към един силно индивидуализиран субект.“ (с. 187) Във всеки случай от тези формулировки остава впечатлението, че изследването няма нито ясно поставена цел, нито добре артикулирана теза. Двете „заключения“, които съм цитирал по-горе, са твърде бедни на съдържание, за да могат да претендират за статуса на краен продукт на едно такова мащабно, изчерпателно изследване, каквото представлява дисертацията.

Тук ще се спра на някои най-характерни, по мое мнение, моменти в текста. При положение, че предмет на изследването са възгледите на З. Бауман и У. Бек за съвременността – разгледани в компаративистка перспектива, съвсем резонно централно място в дисертацията има темата за глобализацията (каквото е и заглавието на книгата, с която основно е представен Бауман). Й. Йорданович „преплита“ в първа глава на своята работа темите за нашата съвременност, за глобализацията и за постмодерността. Безспорно вторите две се припокриват – в проблематиката на постмодерността има много моменти, които нямат, поне пряко, отношение към глобализацията и обратно. Областта на припокриване е предимно с оглед на човешките проблеми. И двамата автори отделят много внимание на една нова уязвимост на човека, която те виждат като пораждадена, както от изместването на източниците на икономическо и политическо влияние от ръководствата на държави към транснационални фактори, така и от загубата на ориентация в една, по думите на Бауман, постмодерна социална среда, управлявана и локално, и глобално от стихийни пазарни зависимости, в която „сякаш никой няма

контрол“ (с. 28). Общото в това отношение между двамата автори според Й. Йорданович е в тяхното критично отношение към така описваните явления. Разликите са в начините, по които според тях се реализира тази уязвимост. При Бауман акцентът е върху вътрешния свят на човека, характеризиращ се с несигурност, амбивалентност на преживяванията, изолираност, проблематична идентичност, докато Бек се занимава предимно с обективната рисковост на живота, обусловена от развитието в застрашаващи насоки на технологиите и от злоупотребите с околната среда в глобализираното, късно модерно общество.

Внимание привлича и темата за ролята на технологиите в, както е в заглавието на съответната част на дисертацията, „късната модерност“. (с. 48) Й. Йорданович въвежда тази тема с коментар на възгледите на Хайдегер относно технологиите от средата на ХХ в. – представяйки ги основно по книгата на големия немски философ „Въпросът за технологията“, публикувана през 1954 г. Дисертантът не обяснява защо, при положение че сравнява разбиранията на Бауман и Бек за нашата съвременност, е избрал да разгледа и позицията за технологическия прогрес именно на Хайдегер. Без да оспорвам нейната значимост, ще отбележа, че Й. Йорданович е пропуснал една ценна, според мен, възможност – да съпостави позицията на немския философ с онези на Бауман и Бек по този въпрос. Разсъжденията на Хайдегер относно технологическото развитие са от исторически период, далеч предхождащ глобализацията и социалните и културни промени, означавани най-често като постмодерни. Открояването на прилики и разлики между въпросните възгледи на Хайдегер, от една страна и на Бек и Бауман, от друга можеше да очертае пост- или късно- или течно-модерната специфика на схващанията за технологиите на двамата автори, с които се занимава дисертацията.

А що се отнася до самите тях, при Бауман добре личи влиянието на Левинас.

Проблематизирането на все по-ускоряващото се развитие на технологиите при него се фокусира върху дехуманизиращия ефект от всичко това. „В един свят, където унифицирането, стандартизирането, механизиранието, секуритаризирането и фрагментирането са водещи политики, ние трудно можем да намерим място за

хуманизма на другостта“ (с. 56) При Бек пък лайтмотивът за риска присъства и по темата за технологиите. Той създава в тази връзка нов термин – „произведен (manufactured) риск“, за разлика от природните. В „напредналата (advanced) модерност“ социалното производство на богатство е съпроводено от социално производство на риск.

При по-нататъшните в изложението теми – за социалните пространство и време, за етическите проблеми, свързани с глобализацията, за отношението между свобода и сигурност в условията на глобализация, за идеологизацията на темата за щастието, за проблемите на идентичността – авторът продължава с коректните, компетентни, адекватно резюмирани представяния на възгледите на Бек и Бауман по тези въпроси. Получило се е нещо като компендиум, който по мое мнение може дори да се използва на семинарни занятия със студенти. Това е едно безспорно достойнство на дисертацията. Тя има обаче според мен и един съществен недостатък. Компаративисткият елемент, заявен и в темата на изследването, и в Увода, е недостатъчно застъпен. Авторът представя позициите на Бауман и Бек по съответната тема, първо на единия, после на другия и след това продължава към следващата, с минимални съпоставки и коментари на тези позиции. Оставам с впечатлението, че той самият няма ясна представа, в какво се състои един сравнителен анализ.

Отделен е въпросът, че като цяло това не е дисертация в класическия смисъл на думата – с добре дефиниран проблем, с чието разрешаване се е заел авторът, с добре изяснена и реализирана методология на изследването, с ангажиращо заявена цел на последното, с убедително представена и защитена теза. Освен това, начинът, по който са формулирани в автореферата приносите на дисертацията, страда от един типичен за този „жанр“ недостатък – под етикета „приноси“ е поднесено всъщност кратко описание на това, което е направено в дисертацията в едно или друго отношение.

Разбира се, право на автора е да избере начина на разработване на неговата дисертация, без да следва непременно „канона“ на този вид изследвания. Така че моите констатации в това отношение не бива да се разбират непременно като изтъкване на недостатъци. И ще повторя – според мен свършената от Й. Йорданович работа в случая е от достатъчно

високо качество. Той е демонстрирал добро разбиране на една достатъчно сложна материя. Показал е адекватно какви „диагнози“ на нашата съвременност поставят двама наистина важни автора, а също какви решения на проблемите предлагат, колкото и въпросните диагнози и предложения за решения да изглеждат анахронични в светлината на събитията след 24.02.2022 г. – събития, разиграли се след приключване на работата по дисертацията, която вследствие на това е придобила по-скоро историко философски характер. Но тези превратности на социалния и политическия живот не принижават достойнствата на дисертацията, които по мое мнение дават достатъчно основания авторът ѝ да получи образователната и научна степен „доктор по философия“.

29.03.2023 г.

проф. дфн Пламен Макариев